

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ»**

ДМИТРИЄВА НАТАЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 339:004.738.5 (477)

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ
В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ**

Спеціальність 08.00.03 – Економіка та управління
національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Державному науково-дослідному інституті інформатизації та моделювання економіки, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (м. Київ).

Науковий керівник: кандидат економічних наук, доцент
Поліванов Володимир Єгорович,
Київський національний торговельно-економічний
університет
доцент кафедри економічної теорії та конкурентної
політики

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Плескач Валентина Леонідівна
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
завідувач кафедри прикладних інформаційних систем

кандидат економічних наук
Голіонко Наталія Григорівна
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана
доцент кафедри стратегії бізнесу

Захист відбудеться «06» червня 2019 р. о 12.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.889.01 у ВНЗ «Національна академія управління» за адресою 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці ВНЗ «Національна академія управління» за адресою: 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15.

Автореферат розісланий «04» травня 2019 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

М. В. Штань

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Цифровізація торговельних відносин, їхній наднаціональний характер сприяв виникненню якісно нового сегменту в сфері торговельно-економічної діяльності, як електронна торгівля (комерція). Узятя на озброєння розвиненими країнами, така торгівля поступово стає домінуючою у сфері глобальної інформаційної економіки, стрімко поширюючись і поступово замінюючи традиційні способи й форми внутрішньої та міжнародної торгівлі. У країнах ЄС, США, Японії, а віднедавна в Китаї, Індії та Бразилії вона посідає провідне місце в системі економічних пріоритетів. Зокрема, у програмі «Електронна Європа», прийнятій у межах ЄС, передбачається перетворення країн-членів на основний регіон світу з упровадження електронної торгівлі.

Електронна торгівля стає потужним двигуном економічного зростання, необхідною базою для переходу національних економік на якісно новий рівень розвитку, орієнтований переважно на наукомісткі інформаційні технології. Вхідження країн у середовище електронної торгівлі дає змогу суттєво оптимізувати більшість бізнес-процесів, запровадивши якісно нові зміни в організацію торгівлі товарами й особливо послугами. На сучасному етапі поступального розвитку четвертої промислової революції не залишається сумнівів в необхідності цифрової трансформації та інтеграції торговельних відносин країн в глобальну інформаційну економіку, де перемаже той економічний контур, який швидше за всіх вирветься вперед за кількістю і якістю створюваних цифрових торговельно-економічних платформ й електронних ринків товарів і послуг.

Транскордонність цифрових торговельно-економічних платформ дозволяє швидко залучати користувачів з усього світу, широко застосовувати алгоритмічне регулювання, значно спрощувати аналіз і синтез глобальних ланцюжків доданої вартості, створювати нові професійні стандарти, підвищувати рівень міжнародної конкурентоспроможності національної економіки. Своєю чергою, електронна торгівля постає визначальним фактором в еволюції транснаціональної чи трансграничної електронної економічної діяльності загалом. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають дослідження теоретичних, методологічних та практичних аспектів функціонування електронної торгівлі на національному рівні.

У світовій науковій літературі теоретичними та практичними аспектами дослідження проблематики електронного бізнесу, електронної комерції та торгівлі займалися такі зарубіжні науковці, як І. Балабанов, Д. Белл, Л. Герстнер, Г. Дункан, Д. Еймор, В. Звасс, М. Кастельс, Л. Клімченя, О.Кобелев, Д. Козьє, А. Саммер, І. Стрелец, Л. Стюарт, Ян Тіме, В. Тріз, Р. Фрост, Л. Хасіс, Дж. Штраус, А. Юрасов та ін. Також сучасні проблеми розвитку інформаційного суспільства, комерційних відносин через Інтернет, концептуальних змін та перспектив розвитку й видів електронної торговельно-економічної діяльності розкрито в окремих працях вітчизняних науковців, серед яких: В. Апопій, А. Береза, А. Берко, Л. Вінарік, В. Висоцька, І. Гамова, М. Єрмошенко, Т.Ковальчук, А. Крутова, В. Лук'янов, М. Макарова, С. Маловичко, А. Мартовий, Н. Меджибовська, О. Омельченко, Л. Патраманська, В. Плєскач, Л. Пономаренко, О. Сазонець, І. Свидрук, В. Христіановський, О. Шалева та ін.

Актуальність, теоретична та практична значущість порушеної проблематики,

недостатній рівень її вивчення й теоретико-методологічної розробленості зумовили вибір теми дисертації, її мету, логіку, послідовність дослідження, завдання, об'єкт, предмет і структуру дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до планів наукових досліджень Державного науково-дослідного інституту інформатизації та моделювання економіки за темами: «Формування механізму забезпечення сировиною підприємств деревообробної галузі України» (державний реєстраційний номер 0118U006166) – автором досліджено інструменти державної політики з активізації формування кластерів переробної промисловості та проаналізовано їх потенційний вплив на розвиток виробничо-експортного потенціалу України у зовнішньоторговельних відносинах з країнами Європейського Союзу в умовах дії угоди про поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі; «Державне замовлення як інструмент промислового розвитку в Україні» (державний реєстраційний номер 0117U003454). Особистий внесок автора: дано оцінку основним макроекономічним ефектам української економіки в результаті запровадження у вітчизняній практиці електронної системи державних закупівель “Prozorro” і визначено перспективи розповсюдження цього механізму на решту сфер державного замовлення в Україні.

Подальше впровадження результатів наукового дослідження відбулося також в НДР факультету міжнародних відносин Університету економіки та права «КРОК» на тему «Стратегічні зміни в міжнародному бізнесі в інформаційному суспільстві» (державний реєстраційний номер 0111U002757), в якій автором розкрито економічну сутність, місце, теоретико-методологічні основи понятійно-категоріального апарату, генезис зазначеної проблематики та специфіку її розвитку.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в розробці базових теоретичних положень, які розкривають сутність електронної торгівлі, роль і механізм її функціонування в системі електронного бізнесу та у національному господарстві загалом, а також в обґрунтуванні концептуальних засад становлення, практичного впровадження й ефективного розвитку електронної торгівлі в Україні.

Для досягнення поставленої мети було визначено і вирішено основні завдання дослідження:

- систематизувати та узагальнити еволюцію теоретичних підходів та наукових поглядів на концепцію електронного бізнесу, визначити їхні основні складові та характеристики;

- виявити та обґрунтувати сучасні фактори інтенсифікації та детермінанти формування і розвитку електронної торгівлі;

- охарактеризувати й систематизувати інституційне забезпечення електронної торгівлі на універсальному й регіональному рівнях з позицій можливості його вдосконалення;

- здійснити компаративний аналіз трансформаційних зрушень у розвитку електронної торгівлі в Україні і світі;

- визначити роль, значення та перспективи розширення електронної торгівлі в національній економіці України;

- охарактеризувати особливості функціонування вітчизняних та міжнародних моделей ведення електронного бізнесу;

- ідентифікувати фактори й обґрунтувати напрями імплементації «електронної

митниці» в системі розвитку електронної торгівлі України;

– запропонувати механізми активізації розвитку електронної торгівлі в умовах діджиталізації національної економіки;

– обґрунтувати концептуальні основи державного регулювання електронною торгівлею в умовах європейської інтеграції України;

– визначити стратегічні орієнтири із запровадження системи «електронна митниця» для підтримки виробничо-експортного потенціалу національної економіки.

Об’єктом дослідження визначено сукупність економічних відносин, які виникають у процесі розвитку електронної торгівлі і електронного бізнесу в національній економіці.

Предметом дослідження є концептуальні засади розвитку електронної торгівлі в національній економіці.

Методи дослідження. Відповідно до завдань наукового пошуку в дисертації використано комплекс взаємопов’язаних, взаємодоповнюючих методів дослідження. Теоретичною та методологічною основою слугують: *діалектичний, історичний та порівняльний методи*, за допомогою яких досліджено процеси становлення й розвитку електронної торгівлі в системі національного господарства, зміст її основних категорій (Розділ 1); *методи аналізу, синтезу, логічного узагальнення й наукової абстракції, статистичний та формально-логічний методи*, за допомогою яких здійснено аналіз економічних процесів, їх взаємозв’язку, механізму функціонування електронної торгівлі у світі й Україні (Розділ 2); *спеціальні економічні та юридичні методи граматичного розгляду й тлумачення правових норм*, за допомогою яких визначено концептуальні засади функціонування й розвитку електронної торгівлі в Україні, а також напрямки вдосконалення вітчизняного законодавства і практичного впровадження міжнародних стандартів у цій сфері (Розділи 1 та 3).

Інформаційну базу дослідження становлять: наукові публікації вітчизняних та зарубіжних учених; монографічні, періодичні видання, аналітичні матеріали міжнародних конференцій; матеріали й звіти міжнародних та українських дослідницьких організацій; нормативні, законодавчі акти України та ЄС; офіційні публікації національних статистичних органів; результати проведених експертних оцінок, анкетних опитувань, рейтингових агентств, консалтингових компаній та міжнародних організацій – ЮНЕСКО, ЮНКТАД, ЮНСІТРАЛ, СОТ, ОЕСР, Всесвітнього торговельного центру; Всесвітньої митної організації, McKinsey та інших; результати наукових досліджень автора.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у розробці, уточненні і поглибленні теоретико-методологічних положень, а також науково-практичних рекомендацій щодо розвитку вітчизняної системи електронної торгівлі в умовах діджиталізації національної економіки та європейської інтеграції України. Основними положеннями, що відображають новизну та виносяться на захист, є такі:

вперше:

– обґрунтовано концептуальні засади формування та реалізації регуляторної та інституційної політики держави щодо розвитку електронної торгівлі у національній економіці України через: запровадження системи заходів з адаптації вітчизняного законодавства у сфері електронної торгівлі до європейського в рамках виконання

угоди про асоціацію з ЄС; створення єдиного порталу інформаційних і торговельно-електронних послуг для юридичних та фізичних осіб як визначального чинника розбудови національної моделі інформаційного суспільства України; впровадження потужних та сфокусованих податкових стимулів для суб'єктів електронного бізнесу в Україні; формування спеціальних інфраструктурних проектів та програмно-інформаційних каталогів, які обслуговуватимуть процеси розвитку електронної торгівлі на внутрішньому ринку; розвиток освітянських програм з інноваційного розвитку вітчизняної системи вищої освіти у сфері цифрових технологій. Це надасть змогу оптимізувати державне регулювання сферою електронної торгівлі відповідно до викликів сьогодення з метою подальшого розвитку електронної торговельної діяльності в економіці України.

удосконалено:

– методологію прогнозування внутрішнього попиту на інформаційні послуги, включаючи електронну торгівлю, з використанням моделі множинної регресії, що на відміну від існуючих підходів при дослідженні попиту на інформаційні послуги в якості регресора використовує індекс нерівності за доходами та логарифмічну форму кривої Енгеля, використовуючи базове припущення про однорідність популяції за споживчими перевагами. Новизна даного аналізу обумовлюється також використанням авторської вибірки окремих інформаційно-комунікаційних факторів впливу на електронну торгівлю, серед яких розвиток інформаційної інфраструктури (розповсюдженість використання мережі Інтернет і покриття мобільним зв'язком), рівень добробуту (ВВП на душу населення), економічного зростання (дохід та витрати домогосподарства), нерівності (індекс Джині), бідності (індекси Аткинсона). Це дало можливість визначити пріоритети при виборі інструментарію державного регулювання електронної торгівлі в Україні та здійснити кількісне оцінювання впливу комунікаційних чинників на формування інформаційного суспільства й розвиток електронної торгівлі у національній економіці;

– методологічний підхід до оцінювання структури та динаміки електронної торгівлі в національній економіці, який на відміну від існуючих підходів передбачає класифікацію системи електронної торгівлі за видами та сферами електронної господарської діяльності, географічним охопленням, формами власності (транс-кордонний корпоративний або споживчий сектори, сфери електронної торговельної взаємодії фізичних та юридичних осіб, міждержавна електронна торговельна діяльність), стадіями життєвого циклу (новий електронний торговельний бізнес, розвиток чи реорганізація існуючого електронного міжнародного торговельного бізнесу). Це дозволило визначити, що основними різновидами електронної торгівлі є системи продажу ІТ-послуг (інтернет-страхування; інтернет-трейдинг; електронний банкінг), а також виявити неоднорідність впливу електронної торгівлі на економічне зростання різних регіонів і країн світу, комплексно і системно підійти до вирішення проблеми розвитку електронної торгівлі у вітчизняній практиці та чіткіше визначити відповідні механізми державного регулювання;

– підхід до оцінювання ефективності механізмів функціонування організаційно-економічних бізнес-моделей електронної торгівлі, який на відміну від існуючих практик передбачає комплексний аналіз відповідних моделей за такими напрямками, як дослідження класифікаційних ознак та характеристик провідних організаційно-економічних бізнес-моделей, оцінювання суб'єктів електронної торгівлі в межах

окремих бізнес-моделей, узагальнення досвіду та компетенцій у сфері практичного впровадження бізнес-моделей, результативність функціонування та ефективність упровадження організаційно-економічних бізнес-моделей. Це надало можливість ідентифікувати оптимальний формат електронної торгівлі в контексті активізації розвитку вітчизняного електронного бізнесу, який перебуває на стадії формування, через коригування ролі посередників і скорочення ланок в ланцюгу матеріально-технічного забезпечення для основного і допоміжного виробництва товарів і послуг.

дістали подальшого розвитку:

– дослідження напрямів удосконалення вітчизняної системи оподаткування електронної торгівлі, що на відміну від існуючих доробків з даної проблематики передбачає вирішення перманентного протиріччя між постійним розвитком цього виду торгівлі і модифікацією національної податкової системи на основі дотримання принципів простоти, прозорості й нейтральності стягнення податкових відрахувань порівняно з операціями, здійснюваними без використання електронних засобів. Це дало змогу обґрунтувати перспективність та пріоритетність застосування прямого оподаткування електронної торгівлі у поєднанні з відмовою від поняття постійного представництва з метою дотримання балансу податкових надходжень між країнами експорту і країною базування суб'єктів електронного бізнесу;

– визначення механізмів активізації електронної торгівлі в Україні в умовах розвитку поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі з ЄС, що на відміну від існуючих підходів ґрунтується на таких напрямках розвитку вітчизняної електронної торгівлі, як поліпшення інфраструктури торговельно-логістичних та електронно-інформаційних систем, забезпечення обміну інформацією між урядом і суб'єктами електронної торгівлі в уніфікованих форматах на основі каталогізації електронно-інформаційних ресурсів за різними критеріями, запровадження системи електронних мультивалютних платежів і страхування договорів, що укладаються в електронній формі. Це дало можливість обґрунтувати пріоритетні заходи реформування системи електронної торгівлі на шляху інтеграції України у спільне європейське середовище ведення електронного бізнесу;

– засади функціонування комплексної системи «електронна митниця», які на відміну від існуючих підходів передбачають функціонування даного механізму не лише як ядра сучасних митних технологій, а і як інструменту контролю діяльності у зовнішньоторговельній сфері. Це дозволить забезпечити державні органи влади всіх рівнів актуальною та достовірною статистичною інформацією, підвищити рівень ефективності боротьби з корупцією, контрабандою, шахрайством, організованою злочинністю і тероризмом, посилити дієвий контроль за додержанням установлених заборон та обмежень щодо переміщення продукції окремими товарними групами через митний кордон України.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що наведені в роботі положення рекомендаційного характеру доведені до рівня конкретних пропозицій та можуть бути використані вітчизняними органами влади, у коло обов'язків яких входить створення сприятливих умов для започаткування і ведення господарської діяльності у сфері електронної торгівлі. Зокрема, наукові результати дисертаційної роботи мають теоретичне й практичне значення для: організації й ефективного розвитку міжнародної та національної електронної торгівлі; вибору й реалізації оптимальних моделей електронної торгівлі; унормування правового

регулювання сфери електронного бізнесу в Україні; удосконалення вітчизняного законодавства у сфері електронної комерції шляхом його спрощення та гармонізації з міжнародними нормами.

Результати наукового дослідження, які мають прикладний характер, було використано в діяльності:

– Ради підприємців при Кабінеті Міністрів України (довідка № 996 від 22.10.2018 р.) при опрацюванні нормативно-правових документів щодо розвитку електронної комерції в Україні;

– Федерації роботодавців України (довідка №18-1-494/1 від 24.10.2018 р.) при підготовці інформаційно-аналітичних щодо механізмів і базових принципів діяльності провідних систем електронної торгівлі корпоративного типу на міжнародному та національному рівнях;

– ГО «Агентство сприяння розвитку міжнародної торгівлі України» (довідка № 08/127-0034 від 12.12.2018 р.) в рамках реалізації статутних цілей і завдань Агентства щодо опрацювання організаційних і інституційних заходів інтенсифікації участі України в глобальній електронній торгівлі.

Результати дисертаційної роботи також використані в навчальній, методичній та науковій роботі факультету міжнародних відносин Університету економіки та права «КРОК» при викладанні дисциплін «Міжнародний маркетинг» «Електронний бізнес у глобальній економіці», «Інтернет маркетинг», «Експортний маркетинг», «Міжнародний менеджмент ринку», «Електронний маркетинг та нові тенденції в технологіях продажу», що викладалися англійською мовою в рамках україно-австрійської програми з експортно-орієнтованого менеджменту (довідка № 63 від 19.03.2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею, у якій подано авторське тлумачення ідей, концепцій і методичних засад щодо дослідження розвитку електронної торгівлі в національній економіці. Дисертація є завершеною кваліфікаційною роботою, де всі теоретичні положення, висновки й рекомендації дослідження, які виносяться на захист, отримані автором особисто та оприлюднені в наукових публікаціях. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у роботі використано лише ті аспекти, положення й висновки, які є результатом особистих досліджень автора.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення, висновки і результати дослідження доповідалися автором, обговорювалися й дістали схвалення на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях: X міжнародній науково-практичній конференції “Новітні тенденції і стратегії розвитку міжнародної торгівлі: фінансово-економічний та правовий аспекти” (м. Київ, 30 травня 2007 р.), VII міжнародній науково-практичній конференції “Транснаціоналізація міжнародної економіки та пошук шляхів інноваційної співпраці” (м. Київ, 15 квітня 2008 р.), VIII міжнародній науково-практичній конференції “Электронные информационные ресурсы: проблемы формирования, обработки, распространения, защиты и использования” (м. Київ, 9-10 жовтня 2008 р.), XV міжнародній науково-практичній конференції “Інтеграційні процеси та пріоритетні орієнтири розвитку економіки України. Економіка, фінанси, право” (м. Київ, 27 квітня 2012 р.), міжнародній науково-практичній конференції “Виклики глобалізації XXI ст. та стратегія соціально-економічного відродження України”

(м. Київ, 24 травня 2016 р.), II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Інноваційне підприємництво: стан та перспективи розвитку» (м. Київ, 29-30.03.2017 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 14 наукових праць: у тому числі 8 статей у наукових фахових виданнях України і виданнях, які включено до міжнародних наукометричних баз та 6 публікацій у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій. Загальний обсяг публікацій становить 7,45 д.а., з яких 6,55 д.а. належать особисто автору.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 375 найменувань (у т.ч. 176 джерел – іноземною мовою). Робота містить 13 таблиць, 14 рисунків та 16 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 322 сторінки, основний текст викладено на 230 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, розглянуто мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, визначено наукову новизну й практичне значення одержаних результатів.

У першому розділі 1 «**Теоретичні основи формування електронної торгівлі в національній економіці**» на основі застосування методики дефініційного, етимологічного та системного аналізу узагальнено теоретико-методологічні аспекти дослідження еволюційних підходів до тлумачення сутності та генези світового електронного бізнесу. Етимологічний аналіз ґрунтується на порівняльно-історичному методі й має на меті встановлення певних характеристик основних етапів комерціалізації Інтернету, еволюційних трансформацій електронного бізнесу та його складових – електронної комерції та торгівлі. А системний аналіз на цьому етапі роботи застосовано як науковий метод пізнання, представлений послідовністю дій з установаження структурних зв'язків між складовими елементами системи світового електронного бізнесу.

Автор, спираючись на відповідні методи, узагальнив поняття електронного бізнесу, визначив передумови й закономірності їх виникнення, специфіку розвитку кожного та надав сутнісні характеристики цим поняттям. Було систематизовано й охарактеризовано 97 трактувань науковців, дослідників та окремих міжнародних організацій щодо змістового співвідношення понять «електронний бізнес», «електронна комерція» й «електронна торгівля», їх варіативність у різних наукових сферах. Зазначений огляд дефініцій міститься в 3-х терміносистемах, які набули визнання та розкривають сутність й еволюцію цього сектору глобальної цифрової економіки. Такий підхід дав змогу виявити низку невирішених питань, зокрема: відсутність єдності в поглядах науковців та окремих міжнародних організацій у межах кожної терміносистеми щодо визначення сутності наведених дефініцій; наявність неточностей у визначеннях та неузгодженостей в їх практичному застосуванні фахівцями; відсутність чіткого розмежування змісту таких дефініцій насамперед в економічній та юридичній літературі; неуніфікованість в їх написанні та ототожнення різних за суттю понять; запропонувати авторське визначення цих дефініцій. Головною причиною неоднозначного їх трактування, на нашу думку, є їх полісемія (багатозначність). Учені переважно класифікують підходи до розуміння цих термінів залежно від тієї сфери науки, в якій це поняття досліджується. У такий

спосіб ми виявили економічний, юридичний, філософський, соціальний та лінгвістичний підходи. Це пов'язано, імовірно, з тим, що перше значення англійського слова «commerce» – саме «торгівля, комерція». Однак в англійській мові значення терміна «комерція» (commerce) ширше терміна «торгівля» (trade). Цей переклад («торгівля») увійшов до глосарію ООН, а перекладачі використовують термін «електронна торгівля» («electronic trading» або «internet trading») як російський еквівалент терміна «електронна комерція».

Досі залишаються поза увагою фахівців питання комплексного оцінювання детермінант впливу на розвиток електронного бізнесу. Тому надважливе завдання – визначити ключові детермінанти та рівень їх комплексного впливу на інноваційні зміни в системі національної електронної торговельно-економічної діяльності, структуру яких загалом можна представити ієрархічною моделлю (рис. 1).

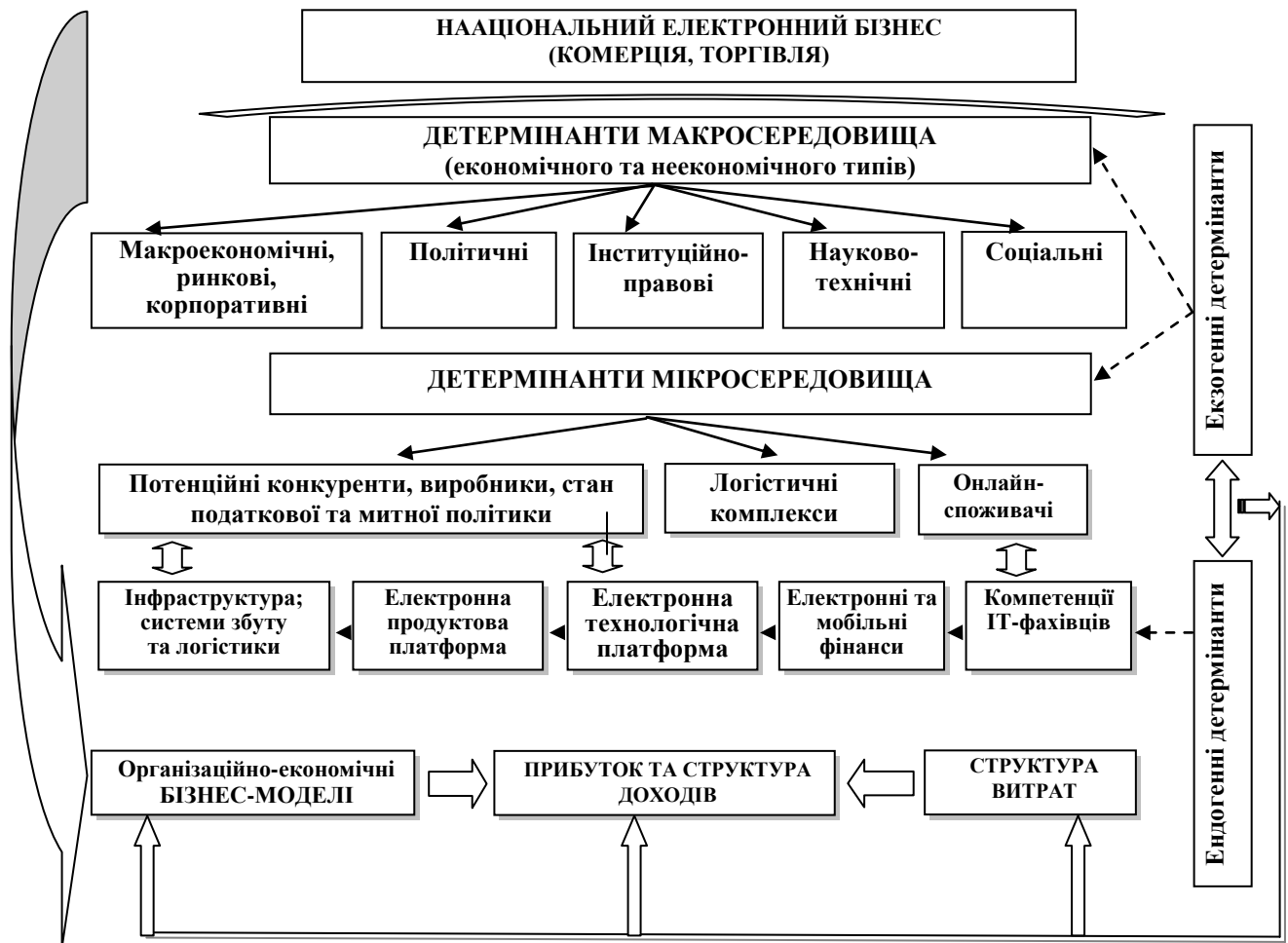

Рис. 1. Структура основних детермінант впливу на функціонування світового електронного бізнесу (комерції, торгівлі)

Джерело: авторська розробка.

Головна специфіка цих детермінант полягає в забезпеченні економічних суб'єктів належними факторами виробництва з метою вдосконалення міжнародної електронної торгівлі (комерції). Важливо також було оцінити сучасні трансформації, які зумовлюють вплив окремих факторів макро- та мікросередовища на розвиток бізнес-процесів у світі, що існують нині у той час, коли істотно збільшується кількість факторів, які визначають особливості, закономірності і тенденції розвитку

якісно нового різновиду форм світової торгівлі – міжнародної електронної торгівлі.

У межах поняття «фактор» також досліджено негативні явища та процеси, які мають місце в системах розвитку такої торгівлі. Таким чином, урахувавши динамічність зовнішнього середовища, постає необхідність дослідження новітніх факторів, форм, передумов та параметрів розвитку насамперед в експортно-орієнтованих сферах електронної торговельної діяльності, що докладно розглянуто у розділі 3. У цьому контексті розроблено комплексну типологію факторів мікросередовища, які впливають на міжнародну діяльність господарюючих суб'єктів електронної торгівлі.

Серед нових важливих соціально-економічних та фінансових глобалізаційних детермінант, які безпосередньо регулюють міжнародну електронну торгівлю, насамперед потрібно враховувати сучасний стан та прогнози розвитку такої торгівлі в межах загальнодоступних соціальних мереж (Google, Facebook, Twitter, LinkedIn та ін.), які характеризуються масштабним упровадженням мережевих форм організації електронної торговельної діяльності. За даними міжнародного аналітичного агентства Forrester Research, до кінця 2020 року 53% європейських роздрібних продажів здійснюватимуться через Інтернет. Дані свідчать, що онлайн-трафік мобільних пристроїв дуже швидко рухається в напрямку до переломного моменту, коли мобільні покупки в країнах ЄС становитимуть 50% онлайн-продажів, а ІКТ перетворяться на потужніший каталізатор організаційних змін, аніж економічні чинники. Для аналізу факторів мікросередовища та їх впливу на зовнішньоекономічну діяльність окремих господарюючих суб'єктів електронної торгівлі, на нашу думку, доцільно застосовувати метод PESTLE-аналізу. Цей метод почав активно використовуватись у світовій дослідницькій практиці останні десять років як аналітичний інструмент стратегічного планування для оцінювання впливу факторів політичного, економічного, соціологічного, технологічного, правового характеру та факторів навколишнього середовища (екологічних).

У розділі подано докладну характеристику та комплексну систематизацію інституціональних умов функціонування електронної торгівлі на універсальному та регіональному рівнях (на прикладі країн ЄС та СНД). Зокрема, представлено теоретичне обґрунтування та визначено особливості нової концепції торгівлі – електронної торговельної (комерційної) діяльності за допомогою ключових інституцій. Зауважимо, наявна на глобальному рівні інформаційна інфраструктура е-торгівлі не обмежена в регулятивному аспекті ні фізично, ні інституційно будь-якими територіальними кордонами суверенних держав, бо складається з взаємопов'язаних інфраструктурних елементів на наднаціональному рівні. Виходячи з цього, використання цієї глобальної інфраструктури кожним учасником е-торгівлі має транснаціональний характер, який, своєю чергою, впливає із взаємозв'язку національної інформаційної інфраструктури окремої країни зі світовою (глобальною). Це, на нашу думку, однозначно передбачає застосування міжнародно-правових засобів регулювання такої торгівлі. Критичність часових строків у формуванні відповідної нормативної бази й технічних стандартів спричинена тим, що електронна торгівля розвивається вкрай динамічно, натомість відповідні міжнародні інституції не встигають розробляти й упроваджувати необхідні законодавчі механізми.

Другий розділ «Проблеми та динаміка розвитку електронної торгівлі в економіці України» присвячений емпіричному аналізу динаміки розвитку та структури електронної торгівлі в Україні країнах світу. Комплексно розглянуто особливості функціонування центрів електронної торгівлі та сучасні бізнес-моделі. Сформовано концептуальні засади функціонування системи «Електронна митниця» та запропоновано економічні, організаційні й правові механізми впровадження цієї системи на національному ґрунті з метою вдосконалення митних відносин України з ЄС.

Серед існуючих на сьогодні підходів до оцінювання рівня розвитку світового інформаційного суспільства і систем цифрової торговельно-економічної діяльності подальшого вдосконалення набули лише ті підходи, що пов'язані з побудовою інтегральних (комполітичних) індексів (рейтингів). Це дає можливість розраховувати зважені агреговані індикатори, які складено з ряду показників та відібрано залежно від цілі, завдань, мети та часу дослідження. Існує близько 10 різних міжнародних індикаторів, що стосуються застосування системи комплексних оцінювань розвитку електронної торгівлі на національному рівні (табл. 1).

Таблиця 1

Перелік окремих міжнародних комполітичних індексів, що характеризують рівень розвитку світового інформаційного суспільства та його складових за міжнародними рейтингами

Назва індексу (укр. мова)	Назва індексу (англ. мова)	Кількість індикаторів	Дата прийняття та кількість країн	Міжнародні організації або компанії виконавці
Глобальний рейтинг роздрібно-онлайн-торгівлі	Global Retail E-Commerce Index™ (B2C)	4 індикатори	2014 р. 130 країн	ЮНКТАД; A.T. Kearney
Індекс залучення країн до міжнародної торгівлі	The Global Enabling Trade Index	4 індикатори	2012 р. 136 країн	Всесвітній економічний форум
Індекс економіки знань	Knowledge Economy Index, KEI	109 структурних та якісних показників та 4 індекси	2004 р. 146 країн	Група Світового банку
Індекс розвитку ІКТ в країнах світу	The ICT Development Index, IDI	8 індикаторів та 11 показників	2007 р. 180 країн	Міжнародний союз електрозв'язку; ЮНКТАД;
Індекс мережевої готовності	Networked Readiness Index	48 індикаторів та 4 субіндекси	2003 р. 139 країн	Всесвітній економічний форум; міжнародна школа бізнесу (INSEAD)
Індекс цифрового доступу	Digital Access Index, DAI	8 індикаторів	2003 р. 179 країн	Міжнародний союз телекомунікацій (ITU)
Глобальний індекс можливостей ІКТ	Global Opportunity Index	4 субіндекси	2002 р. 143 країн	Інститут Мілкена; Міжнародний союз телекомунікацій (ITU)
Індекс мобільний зв'язок	The Internet (ITU)	26 індикаторів	2001 р. 170 країн	Міжнародний союз телекомунікацій (ITU)
Індекс розвитку електронного урядування	E -Government Development Index, EGDI	31 індикатор та 3 індекси	2004 р. 193 країн	The United Nations E-Government Survey (ООН)
Індекс інформаційного суспільства	Information Society Index (ISI)	15 індикаторів	2004 р. 53 країни	Компанія IDC

Джерело: авторська розробка на основі даних рейтингових оцінок за окремими міжнародними комполітичними індексами.

Незважаючи на зростаючий інтерес до оцінювання рівня розвитку електронної торгівлі, розробка методичних підходів у даній сфері перебуває на етапі свого становлення, в результаті чого ці підходи зазнають постійних трансформацій та доповнень. Сучасним індикатором, що найбільш комплексно і системно відображає потенціал національних економік використовувати переваги електронної торгівлі, є індекс ЮНКТАД з розвитку е-комерції за моделлю В2С, тобто між підприємствами та споживачами (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка індексу ЮНКТАД з розвитку електронної торгівлі та його складових в Україні у 2015-2018 рр.

Показники	2015	2016	2017	2018	2015-2018
Індекс розвитку електронної торгівлі:	53,7	54,6	65,5	70,1	16,4
- частка населення, що користується Інтернетом, %	33,7	43,0	52,0	53,0	19,3
- частка населення, що має банківський рахунок, %	19,3 ¹	28,0 ¹	53,0	63,0	–
- безпечні інтернет-сервери, шт. на 1 млн. осіб	63,7	64,0	64,0	76,0	12,3
- індекс надійності поштової доставки	98 ²	83	70	89	–
Місце України у міжнародному рейтингу	58	58	61	63	-5

Примітки: 1. Вказана частка населення, яке користується кредитними картками.

2. Вказана частка населення, яке має доступ до послуг поштового зв'язку.

Джерело: складено автором за матеріалами ЮНКТАД

Динаміка індексу ЮНКТАД з розвитку електронної торгівлі в Україні за 2015-2018 рр. засвідчує істотний прогрес щодо створення у національній економіці якісних передумов для зростання електронної комерційної діяльності. За вказаний період значення індексу зросло з 53,7 до 70,1 одиниць за 100-бальною шкалою. Стрімко зростає частка населення, що має банківські рахунки, без чого неможливі оплати в системі е-комерції. Поступово зростає поширеність безпечних інтернет-серверів для проведення електронних транзакцій. Найбільшим недоліком для розвитку е-комерції в Україні залишається низька частка постійних користувачів мережею Інтернет. Її зростання на 19,3 відсоткових пунктів (з 33,7% до 53,0%) обумовлене здебільшого підвищенням достовірності й охоплення даних, ніж реальним поширенням цифрової мережі в Україні. За цим показником Україна поступається всім країнам Європи, у тому числі Білорусі (76%) й Молдові (62%). Тому попри наявний поступ Україна продовжує відставати від розвиненого світу у сфері електронної торгівлі, про що свідчить її зниження у рейтингу з 58 на 63 місце протягом 2015-2018 рр.

Водночас найуспішнішими країнами щодо формування передумов для розвитку е-комерції є: Китай, США, Велика Британія, Німеччина і Японія. Протягом 2014-2017 рр. Велика Британія, Франція й Німеччина вже вийшли в лідери на ринку електронної торгівлі серед країн ЄС. На ці три країни припадає близько 60% обороту онлайн-продажів на континенті, а на Китай та США разом припадає 55% від усіх світових обсягів онлайн-продажів у міжнародній торгівлі, де тільки мережі маркетплейсів на кшталт Amazon (США), Alibaba Group (Китай) та глобального аукціону eBay (США), за прогнозами європейського Фонду електронної комерції (Ecommerce-Europe.eu), до 2020 р. охоплюватимуть близько 40% світового ринку електронної роздрібною торгівлі. За прогнозними оцінками експертів, до 2020 року

близько 900 млн. онлайн-споживачів у всьому світі стануть міжнародними онлайн-покупцями.

У розділі також проаналізовано механізми й базові принципи організаційно-економічних бізнес-моделей функціонування електронної торгівлі (комерції), які застосовуються на різних типах створення й діяльності міжнародних електронних ринків (представлено в табл. 3).

Таблиця 3

Характеристики провідних організаційно-економічних бізнес-моделей видів електронної економічної діяльності

Головними секторами електронних ринків або моделями економічної взаємодії суб'єктів в мережі інтернет є:	G (державні установи)
	C (фізичні особи)
	B (суб'єкти господарської діяльності)
	P (партнери)
	A (адміністрація)
B2B (<i>Business-to-Business</i>) – міжкорпоративні бізнес-процеси в інтернет: організація постачання, обмін документацією, замовлення, фінансові потоки, координація дій, спільні заходи	
B2C (<i>Business-to-Consumer</i>) – споживчі відносини: електронна роздрібна торгівля, орієнтована на кінцевого споживача (придбання клієнтом товарів, послуг, отримання консультацій, придбання страховки та ін.)	
B2A (<i>Business-to-Administration</i>) – внутрішньофірмова (intranets) взаємодія бізнесу та адміністрації (включає ділові зв'язки компаній з державними структурами)	
B2G (<i>Business-to-Government</i>) – спеціальний вид електронної торгівлі (державні закупівлі) за замовленням урядових організацій	
C2A (<i>Consumer-to-Administration</i>) – взаємодія державних організацій і установ та споживачів	
C2C (<i>Consumer-to-Consumer</i>) – взаємодія споживачів та бізнес-структур: продаж товарів, безпосередньо від однієї людини (користувача) іншій. Наприклад, електронні аукціони, дошки об'яв	
C2B (<i>Consumer-to-Business</i> – споживач-компанія) – модель, за якої посередник шукає продавця за сформовану пропозиціями покупців ціну, що надає можливість споживачу самостійно встановлювати вартість для різних товарів і послуг, пропонувані учасниками електронної торговельної діяльності	
B2P (<i>Business-to-Partners</i>) – електронна взаємодія онлайн-учасників з філіями й партнерами, створення спільних підприємств і співпраця з постачальниками послуг	
B2E (<i>Business-to-Employee</i> – бізнес-співробітник) – внутрішньокорпоративна система електронної економічної діяльності, що сприяє організації роботи персоналу компанії й веденню спільної бізнес-діяльності співробітників, окремих структур або підрозділів	
B2B2C (<i>Business-to-Business-to-Customer</i> – бізнес-бізнес-споживач) – інтеграція систем класу B2B і B2C на єдиній платформі	
E2E (<i>Exchange-to-Exchange</i>) – форма цієї моделі передбачає, що учасники електронної економічної діяльності виконують транзакції не тільки в межах конкретної електронної біржі, а й між різними електронними біржами	

Джерело: узагальнено автором.

Нині перед онлайн-торговцями, зокрема країн ЄС, які прагнуть розширити свою електронну економічну діяльність в інших країнах, стоять три основні проблеми: фрагментація електронної торгівлі, її оподаткування та вдосконалення логістичної інфраструктури такої торгівлі.

Системи міжнародної електронної торгівлі можна класифікувати за: видами й сферами їхнього бізнесу; географічним охопленням; формами власності (трансграничний корпоративний або споживчий сектори; сектори електронної взаємодії фізичних і юридичних осіб; міждержавна ділова електронна взаємодія); стадіями життєвого циклу систем і форм (новий електронний торговельний бізнес

або розвиток чи реорганізація існуючого міжнародного торговельного бізнесу); основними різновидами торгівлі (функціонування систем продажу ІТ-послуг (електронного страхування); електронний трейдинг; електронний банкінг; ІТ-послуги в міжнародному туризмі та ін.).

У роботі також сформовано концептуальні засади функціонування комплексної системи «Електронна митниця» та досліджено її вплив на міжнародну електронну торгівлю загалом. Запропоновано економічні, організаційні й правові механізми впровадження цієї системи на національному ґрунті з метою вдосконалення митних відносин України з ЄС (табл. 4).

Таблиця 4

План програми ЄС «Електронна митниця»

План програми ЄС «Електронна митниця» включає створення таких проєктів комп'ютеризованої системи (по роках) для держав-членів:	<ul style="list-style-type: none"> – автоматизована система експорту (AES) (2003–2007); – автоматизована система імпорту (AIS) (2004–2009); – обмін інформацією щодо ризику (2004–2007); – база (и) даних авторизованих економічних операторів (АЕО – Authorized Economic Operators) (2005–2009); – транші нової програми макрофінансової допомоги Україні від ЄС (2015–2017), який сприятиме міжкордонній торгівлі, введенню електронної митної системи та комплексному управлінню кордонами за стандартами ЄС
Митна частина Плану дій «Україна – ЄС» передбачає:	<ul style="list-style-type: none"> – гармонізацію митного законодавства України за законодавством ЄС; – упровадження електронного декларування і формування «білого переліку» суб'єктів міжнародної торгівлі у відповідності до концепції «уповноважених економічних операторів», розробленої ЄС та ВМО.
Стосується:	<ul style="list-style-type: none"> – запровадження в роботу митних органів України методу аналізу ризиків; – спрощення процедур митного контролю; – посилення взаємодії з митними органами ЄС і протидія корупції.

Джерело: узагальнено автором.

За даними консалтингової агенції Forrester Research, 85% обігу електронної торгівлі припадає на корпоративний та міждержавний сектори. Серед них:

- глобальна мережа центрів е-торгівлі; національні центри електронної торгівлі;
- міждержавна мережа інформаційно-маркетингових центрів (міжнародний досвід їх функціонування також узагальнено в даному дослідженні).

Е-торгівля, зокрема міжнародна, на нашу думку, найбільшого поширення набула у формі таких організаційно-економічних бізнес-моделей, як В2В і В2С. Зокрема визначено, що на міжкорпоративні бізнес-процеси в Інтернеті (модель В2В) припадає від 70 до 90% грошових потоків, пов'язаних з Інтернетом і понад половина світового обігу в рамках електронної системи матеріально-технічного забезпечення (e-procurement) та збуту. В найближчому майбутньому за прогнозами Alibaba Group (Китай) суттєвий поштовх до розвитку також *отримає бізнес-модель С2В*. Їх активність та поширення у світі, а також вектори співпраці усіх бізнес-моделей в електронній торгівлі (комерції) узагальнено на рис. 2.

Згідно з прогнозом президента Єврокомісії Жан-Клода Юнкера, до 2020 року впровадження єдиного цифрового ринку та електронної митниці має привести до того, що ІКТ-сектор країн ЄС генеруватиме до 250 млрд. євро додаткового зростання (протягом 2016 р. його внесок в економіку ЄС оцінюється в 5% ВВП, або близько 660 млрд. євро). За умови, що електронна торгівля в країнах ЄС становила

15% роздрібних продажів замість нинішніх 5%, то економіка цих країн могла б зрости за цей час на 1,7%.

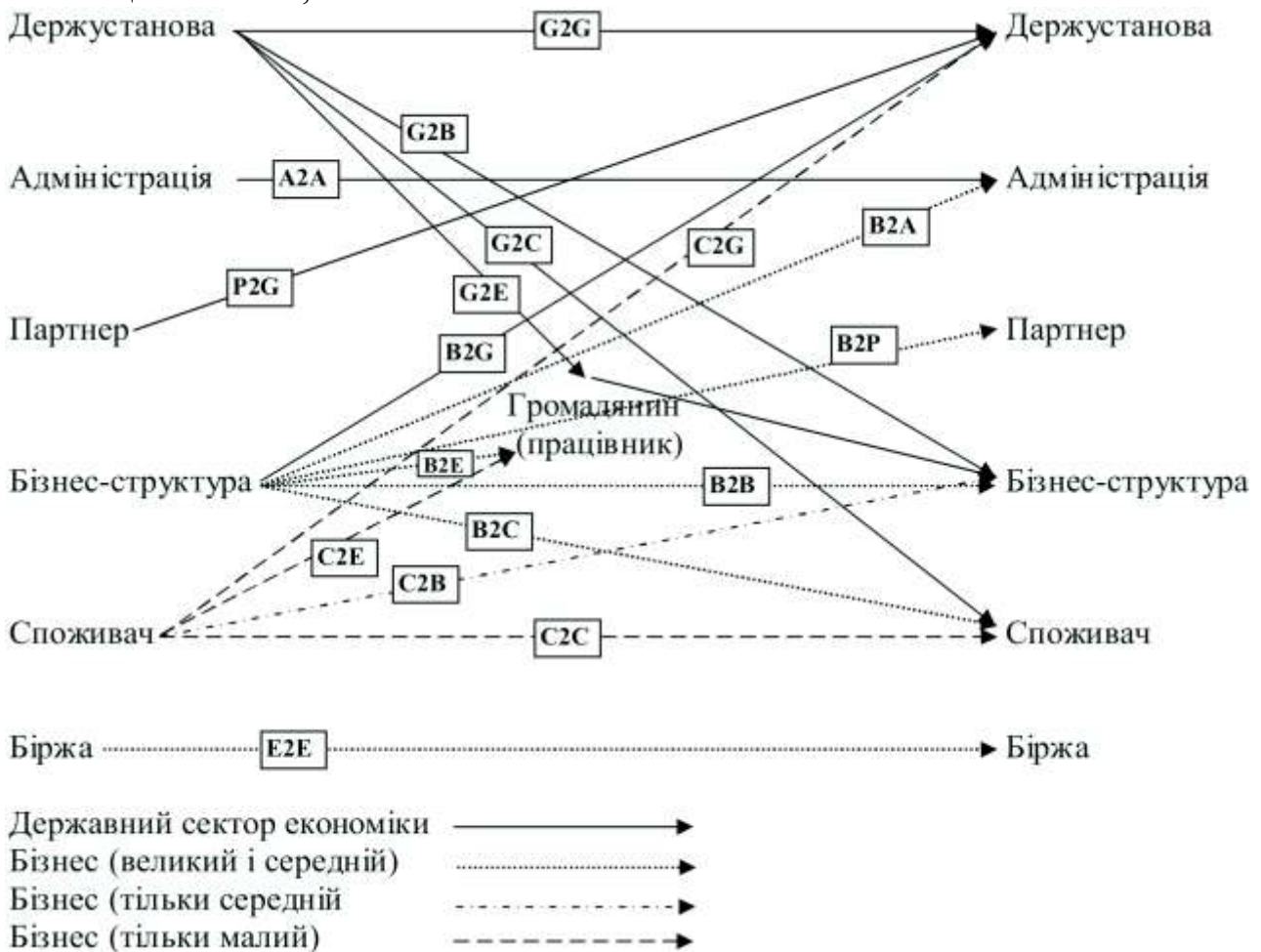

Рис. 2. Вектори співпраці в організаційно-економічних бізнес-моделях електронної торгівлі (комерції)

Джерело: авторська розробка.

У третьому розділі «**Пріоритети розвитку електронної торгівлі в національній економіці**» визначені й охарактеризовані в попередніх розділах особливості та закономірності розвитку е-торгівлі дали змогу перейти до аналізу механізмів активізації розвитку електронної торгівлі в Україні в контексті прогнозування рівня попиту на інформаційні послуги та дослідити розвиток інституційно-організаційних засад реформування державного регулювання електронної торгівлі в Україні через імплементацію європейських механізмів й інструментів. Розглянуто стратегічні підходи щодо подальшого вдосконалення електронних систем підтримки експортерів України й проаналізовано механізм функціонування таких систем в ЄС та СНД. Охарактеризовано можливості їх застосування на вітчизняному ґрунті.

Від 1990-х років сфера ІКТ України й нові ринки електронної торгівлі почали поступово формуватись як провідні засоби національного виробництва, які тривалий час розвивалися практично без підтримки з боку держави. Її роль зводилася переважно до збору окремих статистичних відомостей, нерідко безпідставних перевірок ІТ-сектору, які не відображали реального стану речей. За сучасної геополітичної ситуації інтеграція України з ЄС проголошена пріоритетним

напрямом зовнішньополітичного курсу держави, тому гармонізація її інформаційного законодавства з нормами Євросоюзу є умовою для безпроблемного розвитку електронної торгівлі з країнами ЄС та забезпечення єдиного підходу до регулювання цієї діяльності. За цих умов необхідна активна координація зусиль як державних органів, так і безпосередньо зайнятих у сфері електронної торгівлі підприємств та організацій, щоб спільно виробити нові науково-практичні рекомендації й вирішити проблемні питання, які впливають з упровадженого Закону України «Про електронну комерцію» (№ 675–VIII від 03.09.2015 р.). На наш погляд, у цьому законі поняття «електронна торгівля» треба тлумачити ширше, щоб воно охоплювало всі явища, які наявні в електронній торговельно-комерційній діяльності, – як договірні відносини, так і недоговірні. Зауважимо, що в українському законодавстві включно до 2015 року терміни «комерція» та «комерційна діяльність» практично не використовувалися. Тому ми не згодні з авторами цього Закону, які зводять поняття «електронна торгівля» до різновиду звичайної господарської діяльності: *«...у сфері електронної купівлі-продажу, реалізації товарів дистанційним способом покупу шляхом вчинення електронних правочинів із використанням інформаційно-телекомунікаційних систем»*. Тут ця діяльність навіть не спрямована на отримання прибутку. Окрім того, у законодавчому визначенні автори навіть *«забули»* включити суттєву складову – *«електронні послуги»*, та вважають, що електронна торгівля («дистанційним способом») відбувається у сфері реалізації тільки *товарів*.

Таким чином, не вирішеними залишаються питання законодавчого закріплення та ширшого тлумачення терміна «електронна торгівля», внесення відповідних змін, що стосуються міжнародної електронної торгівлі, особливо в межах практичного функціонування ЗВТ з країнами ЄС, до вже *нової редакції* такого Закону (з часом після 3-5 років його практичного застосування), а також до відповідного національного господарського та цивільного законодавства, яке безпосередньо регулює розвиток електронної та мобільної торгівлі (комерції).

Ще один істотний недолік зазначеного Закону в тому, що він унормовує механізми функціонування лише внутрішнього (національного) ринку електронної торгівлі, натомість повнозначне й вичерпне його тлумачення в контексті міжнародної електронної торгівлі в цьому документі навіть не передбачено. Це надалі гальмуватиме діяльність вітчизняних експортерів (електронного експорту) в умовах подальшого розвитку глибокої та всеосяжної ЗВТ між Україною та країнами ЄС.

В інформаційній економіці вільний ринок з інструмента оцінювання попиту й пропозицій перетворюється на інструмент формування самого попиту: споживча вартість товарів і послуг усе більше створюється за рахунок інформаційної складової, яка цю саму споживчу вартість і визначає. Розроблена економетрична модель прогнозування рівня попиту на інформаційні послуги, включаючи електронну торгівлю, засвідчила, що в Україні одним із головних факторів зростання економіки є підвищення рівня споживчого попиту населення. Для аналізу впливу соціально-економічних процесів на платоспроможний попит населення побудовано функцію попиту споживача, проаналізовано цінову еластичність витрат на інформаційні послуги за сукупними витратами та по економічному зростанню й нерівності. Це дало змогу встановити зв'язок між макроекономічними

характеристиками й попитом і підтвердити важливість застосування математичного інструментарію для його прогнозування. Звернемо увагу, що попит на інформаційні послуги визначається більшою кількістю факторів, ніж зазначено в наведених у цьому дослідженні моделях. Усі фактори неможливо врахувати через низку причин. Деякі фактори взагалі статистично не вимірюються, а частина факторів не вимірювалася на початок досліджуваного періоду. Деякі вхідні дані не можуть бути порівнювані через реформування статистичної служби. Якість моделі множинної регресії залежить також від різниці між кількістю спостережень та кількістю пояснювальних змінних.

У нашому випадку кількість спостережень неможливо збільшити через відсутність статистичних даних в Україні про деякі фактори за роки, які передували 2000-му. Для повноцінного дослідження попиту на інформаційні послуги та розробки нового прогнозу зростання обсягів електронної торгівлі необхідно мати, зокрема, таку інформацію: кількість користувачів інтернету та мобільних телефонів, кількість та обсяг електронних покупок у регіональному розрізі за останні 10 років (бажано).

У своїх наукових пошуках автор, використовуючи статистичні дані розвитку мережі Інтернет, обсягів надання інформаційних послуг у межах електронної торгівлі, надав короткострокові (в термінах еластичностей) та середньострокові прогнози розвитку інформаційної інфраструктури України, динаміки еластичності попиту на інформаційні послуги та обґрунтував їх вплив на процеси соціально-економічних трансформацій в умовах формування національної моделі інформаційного суспільства.

Для подолання проблем у розвитку електронної торгівлі, зокрема в Україні, потрібні: розробка базових нормативно-правових актів (імперативних та диспозитивних) з урахуванням світового досвіду (насамперед країн Євросоюзу); створення спеціальних інфраструктурних проектів електронного експорту з урахуванням досвіду його застосування в розвинених країнах, які обслуговуватимуть процеси міжнародної електронної торгівлі і гарантуватимуть високий рівень функціонування інституційних принципів та механізмів їх реалізації.

ВИСНОВКИ

У дисертації проаналізовано та узагальнено нові теоретичні й прикладні підходи до вирішення проблеми наукового обґрунтування концептуальних засад трансформаційних змін у розвитку електронної торгівлі, яка постійно зазнає їх під впливом зовнішніх (міжнародних) та внутрішніх (національних) чинників технологічного, економічного й правового характеру. Основні результати дослідження дають змогу сформулювати низку висновків, а також надати пропозиції та рекомендації теоретико-методологічного й практичного спрямування.

1. Систематизовано та узагальнено в хронологічному порядку еволюцію теоретичних поглядів на генезис і формування концепцій світового електронного бізнесу (комерції, торгівлі), визначено їх основні складові та надано оцінювальні характеристики. Ураховуючи специфіку теми дослідження, оптимальними для реалізації поставлених теоретичних і практичних завдань виявилось широке авторське трактування понять «електронний бізнес», «електронна комерція» та

«електронна торгівля». Особливо це стосується останньої дефініції, яку було сформульовано на основі аналізу вже існуючих у науковій літературі понять, але в контексті інформатизації світового господарства.

2. Досліджено природу, передумови та фактори зростання, які зумовлюють формування детермінант розвитку сфери глобального функціонування електронної торгівлі. Виокремлено основні макроекономічні фактори та досліджено залежність параметрів розвитку електронної торгівлі від ключових детермінант процесу формування й використання стратегічного потенціалу сучасних трансформацій електронної торговельно-економічної діяльності.

3. Електронну торгівлю й комерцію на нинішньому етапі розвитку загалом регулювати складно. А визначення цих понять завжди різнитимуться і їх можна двояко трактувати чи оскаржувати. Тому в дисертаційному дослідженні було докладно охарактеризовано й систематизовано сукупність міжнародних принципів забезпечення інституційного регулювання електронної торгівлі на універсальному та регіональному рівнях з позицій можливості його вдосконалення. Охарактеризовано інституційні та нормативно-правові аспекти всесвітнього (універсального) організаційно-правового забезпечення та регулювання електронної торгівлі на прикладі СОТ, ЮНКТАД, ЮНСІТРАЛ, ВМО та інших, а також інституційні та нормативно-правові аспекти міжнародного регіонального організаційно-правового регулювання електронної торгівлі на прикладі ЄС та СНД.

4. Аналіз явищ, що сформувалися в структурі та механізмах міжнародної електронної торгівлі, визначення її концептуальних засад є одним із пріоритетних напрямків ефективного розвитку такої торгівлі в умовах інформатизації світового господарства. Узагальнено зарубіжний досвід провідних країн у подоланні інформаційної та цифрової нерівностей у структурі електронної торгівлі та обґрунтовано можливість його використання країнами, що розвиваються. У дисертації вирішено важливе наукове завдання щодо розробки методичного інструментарію оцінювання динаміки розвитку (у просторі й часі) та структурних трансформацій електронної торгівлі в розвинених країнах, а також у країнах з перехідною економікою. Виявлено неоднорідність впливу міжнародної електронної торгівлі на економічне зростання різних регіонів та окремих країн, що дало змогу оцінити її вплив на світову електронну економічну діяльність загалом. Зокрема, розроблено прогностичні моделі розвитку світового ринку електронної торгівлі та комерції, здійснено порівняльний аналіз темпів зростання світового товарообігу, а також його структурний аналіз по окремих регіонах світу, які відображають динаміку зміни основних показників функціонування цієї глобальної сфери електронної економічної діяльності. Такий підхід дав змогу комплексно та системно підійти до вирішення проблеми регіонального розвитку електронної торгівлі та чіткіше визначити відповідні механізми.

5. З метою ґрунтовного аналізу рівня розвитку, змін та досягнень міжнародного електронного бізнесу в мережі Інтернет було обрано такі види виробничої та техніко-економічної діяльності, як мережі глобальних центрів електронної торгівлі, маркетплейси на кшталт Amazon (США), Alibaba (Китай) та глобального аукціону eBay (США). За прогнозами європейського Фонду електронної комерції (Ecommerce-Europe.eu), до 2020 року вони охоплюватимуть близько 40 % світового ринку електронної роздрібною торгівлі. Для оцінювання ефективності застосування

організаційно-економічних бізнес-моделей важливо використати результати аналізу їхніх класифікаційних ознак та характеристик, особливо тих моделей, які широко використовуються в глобальних системах електронної економічної діяльності.

6. Електронна митниця як інформаційно-аналітична система загальнодержавного та міжнародного значення повинна стати не тільки ядром сучасних митних технологій, а й інструментом контролю діяльності у цій сфері. Тобто повинна перетворитися на головний механізм забезпечення високої ефективності міжнародної митної справи та електронної торговельно-економічної діяльності. Тому на основі проведеного аналізу обґрунтовано напрями впливу нової концепції національної комплексної системи «електронна митниця» на динаміку та якість міжнародної електронної торгівлі. У майбутньому вона в автоматичному режимі буде повністю адаптована до комп'ютеризованої транзитної системи країн ЄС та міжнародних механізмів «єдиного вікна», що суттєво вплине на гармонізацію національного митного законодавства з правом ЄС та, своєю чергою, на розвиток електронної торгівлі між країнами.

7. Досліджено механізм, проблеми й базові принципи податкового регулювання електронної торгівлі в умовах суперечливої взаємодії національних податкових систем, які використовують різні форми податкової конкуренції та податкової координації на національному й міждержавному рівнях. З урахуванням зарубіжного досвіду розроблено практичні рекомендації щодо вдосконалення механізму оподаткування операцій електронної торгівлі. Тому важливо забезпечити оновлення чинної законодавчої бази щодо впровадження потужних та сфокусованих податкових стимулів для суб'єктів електронного бізнесу (комерції, торгівлі), водночас організувати проведення відповідних досліджень стосовно вдосконалення методів практичного застосування державних стимулів в усіх сферах електронної економічної діяльності та встановлення економічного ефекту від їхньої дії.

8. Розроблено економетричну модель прогнозування рівня попиту на інформаційні послуги, включаючи електронну торгівлю. Застосування цієї моделі дає можливість визначити пріоритети при виборі регуляторних засобів та здійснити кількісне оцінювання впливу комунікаційних чинників на формування інформаційного суспільства й розвиток електронної торгівлі в контексті прогнозування рівня попиту на інформаційні послуги. Для аналізу впливу соціально-економічних процесів на платоспроможний попит населення оцінено еластичність витрат і попиту по економічному зростанню та нерівності, що встановлює зв'язок між макроекономічними характеристиками й попитом на такі послуги.

9. Доведено, що за сучасної геополітичної ситуації, з урахуванням вибраного євроінтеграційного стратегічного напрямку, Україні необхідно оптимізувати стратегічні орієнтири державної підтримки насамперед у сфері інституційного середовища функціонування електронної торгівлі (комерції). Для цього в дисертаційному дослідженні охарактеризовано й обґрунтовано перспективні напрями імплементації європейських механізмів й інструментів з метою подальшого розвитку міжнародної електронної торговельної діяльності.

10. В Україні системи інформаційного забезпечення експортерів лише формуються, тому вони ще не досліджені вченими та недостатньо апробовані на практиці. Зокрема комплексно не визначено оптимальних алгоритмів й ефективних

механізмів їх функціонування в контексті ЗВТ України з країнами Євросоюзу. Для вирішення зазначеної проблеми в дисертаційному дослідженні обґрунтовано сучасні наукові підходи до оцінювання потенціалу електронної торгівлі й особливостей електронних експортно-імпортних операцій в умовах розвитку ЗВТ з країнами ЄС та міждержавних моделей інформаційного суспільства. А також з урахуванням зарубіжного досвіду узагальнено й синтезовано механізми комплексного оцінювання стратегічних пріоритетів розвитку національних електронних систем підтримки експортерів (електронного експорту). Проте вже до 2020 р. Україна планує увійти до ТОП-30 країн світу за рівнем розвитку електронного бізнесу (комерції, торгівлі). Тому важливо в найближчій перспективі розпочати розробку й упровадження стратегічного проекту інтеграції української електронної експортно-торговельної платформи з ринком цифрових технологій насамперед країн Євросоюзу. Завдяки реалізації такого проекту буде об'єднано унікальні товарні пропозиції вітчизняних виробників-експортерів та перспективні розробки, конкурентні ідеї, кращі практики інформаційного менеджменту цифрових технологій у сфері електронної торгівлі, які вже сформувалися в ЄС.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України та виданнях які зареєстровані у міжнародних наукометричних базах:

1. Дмитрієва Н.О., Поліванов В.Є. Економічна сутність та генезис світового електронного бізнесу/ Н.О.Дмитрієва, В.Є.Поліванов // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2018. – Вип. 134. – С. 111-129. [Фахове видання; міжнародна наукометрична база: *Index Copernicus*; Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського] (Особистий внесок: визначено економічну сутність та особливості генезису світового електронного бізнесу).

2. Дмитрієва Н.О., Поліванов В.Є. Активізація електронної торгівлі України в контексті попиту на інформаційні послуги/ Н.О.Дмитрієва, В.Є. Поліванов // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2015. – № 5-6. – С. 84-96. [Фахове видання; міжнародні наукометричні бази: *Index Copernicus*; *Google Scholar*; *Research Bible*; Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського; “Україніка наукова”] (Особистий внесок: визначено передумови активізації електронної торгівлі в контексті зростання попиту на інформаційні послуги в Україні).

3. Дмитриева Н.А. Эффективные системы электронного торгового-экономического взаимодействия отдельных стран СНГ и возможности их адаптации в Украине / Н.О.Дмитрієва// Известия Национального аграрного университета Армении. – 2013. – № 1. – С. 137-141. [Міжнародні наукометричні бази: *Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.RU*; *Research Bible*].

4. Дмитрієва Н.О., Голубева В.О., Кучеренко В.Р. Інституційно-правове регулювання та забезпечення електронної торгівлі на універсальному рівні/ Н.О.Дмитрієва, В.О.Голубева, В.Р. Кучеренко // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2012. – № 4. – С. 43-47. [Фахове видання; міжнародні наукометричні бази: *Index Copernicus*; *Google Scholar*; *Research Bible*; Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського; “Україніка наукова”] (Особистий внесок: визначено особливості інституційно-правового регулювання електронної торгівлі на універсальному рівні).

5. Дмитрієва Н.О. Міжнародні й національні центри електронної торгівлі: оцінка діяльності та перспектив розвитку/ Н.О. Дмитрієва // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2010. – Вип. 94. Ч. 2. – С. 241-249 [*Фахове видання; міжнародна наукометрична база: Index Copernicus; Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського*].

6. Дмитрієва Н.О. Нові моделі міжнародної електронної торгівлі в умовах функціонування механізму «єдиного вікна» та перспективи їх розвитку в Україні/ Н.О. Дмитрієва // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2009. – № 4. – С. 19-26. [*Фахове видання; Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського*].

7. Дмитрієва Н.О. Оцінка сучасного стану та ефективність розвитку електронної торгівлі в Україні/ Н.О. Дмитрієва//Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – Вип. 11 (90). – С. 27-31. [*Фахове видання; Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського*].

8. Дмитрієва Н.О. Міжнародна електронна торгівля в умовах розвитку глобального інформаційно-економічного суспільства/ Н.О. Дмитрієва// Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2008. – Вип. 76. Ч. 2. – С. 130-135. [*Фахове видання; Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського*].

Публікації у збірниках матеріалів міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій:

9. Дмитрієва Н.О. Сучасні тенденції розвитку мобільної торгівлі / Н.О. Дмитрієва// Інноваційне підприємництво: стан та перспективи розвитку: зб. матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної інтернет конференції (м.Київ, 29-30.03.2017 р.). – Київ: ДВНЗ КНЕУ імені Вадима Гетьмана, 2017. Сайт видання: <https://plus.google.com/communities/104642192828795185748>.

10. Дмитрієва Н.О. Перспективні напрями оподаткування міжнародної електронної торгівлі в Україні / Н.О. Дмитрієва// Виклики глобалізації XXI ст. та стратегія соціально-економічного відродження України: матеріали Міжнародної наук.-практ конф. (м.Київ, 24 травня 2016 р.). – Київ: КНТЕУ, 2016. – С. 92-95.

11. Дмитрієва Н.О., Семенова Н.В. Прогнозування рівня попиту на інформаційні послуги / Н.О. Дмитрієва, Н.В.Семенова// Інтеграційні процеси та пріоритетні орієнтири розвитку економіки України. Економіка, фінанси, право: зб. матеріалів XV Міжнародної наук. - практ. конференції (м.Київ, 27 квітня 2012 р.). Укр. держ. ун-т фінансів та міжн. торгівлі. – Київ, 2012. – С. 358-362.

12. Дмитриева Н.А. Эффективность развития электронной торговли в Украине / Н.А. Дмитриева// Электронные информационные ресурсы: проблемы формирования, обработки, распространения, защиты и использования: материалы VIII Международной науч.-техн. конф. (г.Киев, 9-10 октября 2008 г.). – Киев: УИИТІЕІ, 2008. – С. 140-144.

13. Дмитрієва Н.О. Особливості й характеристика тенденцій розвитку міжнародної електронної торгівлі в умовах транснаціоналізації та інформатизації міжнародної економіки / Н.О. Дмитрієва// Транснаціоналізація міжнародної економіки та пошук шляхів інноваційної співпраці: зб. матеріалів VIII Міжнародної наук.-практичної конференції молодих науковців (м.Київ, 15 квітня 2008 р.). – Київ: УДУФМТ, 2008. – С. 161-164.

14. Дмитриева Н.А. Оценка современного состояния развития интернет-торговли в Украине / Н.О. Дмитриева// Новітні тенденції і стратегії розвитку

міжнародної торгівлі: фінансово-економічний та правовий аспекти: зб. матеріалів X Міжнародної наук.-практичної конф. (м. Київ, 30 травня 2007 р.). – Київ: УАЗТ, 2007. – С. 276-280.

АНОТАЦІЯ

Дмитрієва Н.О. Концептуальні засади розвитку електронної торгівлі в національній економіці. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». – Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки, м. Київ, 2018.

Дисертаційну роботу присвячено дослідженню теоретичних і прикладних положень розвитку електронної торгівлі в національній економіці. У роботі узагальнено та систематизовано дефініційно-методологічні аспекти дослідження еволюційних підходів до тлумачення сутності та генезису електронного бізнесу. Визначено новий напрям наукового дослідження, зміст якого полягає в розробці теоретичних і науково-методологічних засад забезпечення функціонування та розвитку електронної торгівлі. Проаналізовано фактори інтенсифікації та сучасні детермінанти розвитку такої торгівлі, а також роль державного регулювання у сфері електронної торговельної діяльності.

Здійснено емпіричний аналіз проблем, процесів і динаміки сучасних трансформацій у розвитку електронної торгівлі в різних країнах світу. Зокрема, узагальнено міжнародний досвід, досліджено структурні зміни та розроблено методичний інструментарій оцінки розвитку електронної торгівлі в розвинених країнах і країнах з перехідною економікою. Розглянуто особливості функціонування центрів електронної торгівлі, сучасні бізнес-моделі та концептуальні засади функціонування комплексної системи «Електронна митниця». На основі проведеного аналізу конкретизовано предмет, об'єкт, принципи, механізми, моделі взаємовідносин між господарюючими суб'єктами електронної торгівлі в рамках національних систем функціонування електронної торговельної діяльності.

Здійснено аналіз механізмів активізації розвитку електронної торгівлі в Україні в контексті прогнозування рівня попиту на інформаційні послуги, а також застосування інституційно-організаційних засад до реформування державного регулювання електронної торгівлі, що передбачає імплементацію європейських механізмів та інструментарію. Розглянуто концептуально-методичні підходи до формування стратегічних векторів розвитку електронних систем підтримки експортерів України, проаналізовано механізм функціонування таких систем в ЄС та країнах СНД. Дано оцінку можливостей їх застосування на вітчизняному ґрунті.

Ключові слова: електронна торгівля, електронна комерція, електронний бізнес, інтернет-мережа, інформатизація суспільства, електронна митниця, центр електронної торгівлі, електронна економічна діяльність, інформаційно-комунікаційні технології.

АННОТАЦИЯ

Дмитриева Н.А. Концептуальные основы развития электронной торговли в национальной экономике. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.03 «Экономика и управление национальным хозяйством». – Государственный научно-исследовательский институт информатизации и моделирования экономики, г. Киев, 2018.

Диссертационная работа посвящена исследованию теоретических и прикладных положений развития электронной торговли в национальной экономике. В работе обобщены и систематизированы дефиниции-методологические аспекты исследования эволюционных подходов к толкованию сущности и генезиса электронного бизнеса. Определены новое направление научного исследования, содержание которого заключается в разработке теоретических и научно-методологических основ обеспечения функционирования и развития электронной торговли. Проанализированы факторы интенсификации и современные детерминанты развития такой торговли, а также роль государственного регулирования в сфере электронной торговой деятельности.

Осуществлен эмпирический анализ проблем, процессов и динамики современных трансформаций в развитии электронной торговли в разных странах мира. В частности, обобщенно международный опыт, исследованы структурные изменения и разработан методический инструментарий оценки развития электронной торговли в развитых странах и странах с переходной экономикой. Рассмотрены особенности работы центров электронной торговли, современные бизнес-модели и концептуальные основы функционирования комплексной системы «Электронная таможня». На основе проведенного анализа конкретизированы предмет, объект, принципы, механизмы, модели взаимоотношений между хозяйствующими субъектами электронной торговли в рамках национальных систем функционирования электронной торговой деятельности.

Осуществлен анализ механизмов активизации развития электронной торговли в Украине в контексте прогнозирования уровня спроса на информационные услуги, а также применения институционально-организационных мер по реформированию государственного регулирования электронной торговли, которые предусматривает имплементацию механизмов и инструментария. Рассмотрены концептуально-методические подходы к формированию стратегических векторов развития электронных систем, предназначенных для поддержки экспортеров Украины, проанализирован механизм функционирования таких систем в ЕС и странах СНГ. Дана оценка возможностей их применения на отечественной почве.

Ключевые слова: электронная торговля, электронная коммерция, электронный бизнес, интернет-сеть, информатизация общества, электронная таможня, центр электронной торговли, электронная экономическая деятельность, информационно-коммуникационные технологии.

ANNOTATION

Dmytriieva N.O. Conceptual basis for the development of e-commerce in the national economy. – Manuscript.

The thesis for the degree of candidate of sciences in economics. Specialty 08.00.03 – Economics and management of national economy. – State Scientific Research Institute for Informatization and Economic Modeling, Kyiv, 2018.

The thesis is devoted to the study of theoretical and applied provisions of the development of electronic commerce in the national economy. The paper generalizes and systemizes the definitional and methodological aspects of the study of evolutionary approaches to the interpretation of the essence and genesis of the electronic business. A new direction of scientific research is determined, the content of which is to develop the theoretical and scientific-methodological foundations for ensuring the functioning and development of e-commerce. The factors of intensification and modern determinants of the development of such e-commerce, as well as the role of government regulation in electronic trading activity are analyzed.

An empirical analysis of problems, processes and dynamics of modern transformations in the development of electronic commerce in different countries of the world is carried out. In particular, international experience has been generalized, structural changes have been studied, and a methodological tool has been developed for assessing the development of electronic commerce in developed countries, as well as in countries with economies in transition. The modalities for the operation of the functioning of the centers of electronic commerce, modern business models and conceptual bases of the functioning of the complex system "Electronic customs" are considered in detail. On the basis of the analysis, the subject, object, principles, mechanisms, models of arrangements between economic subjects of electronic commerce, both national and international systems of functioning of electronic trading activity as a whole, are concretized.

The analysis of mechanisms for enhancing the development of electronic commerce in Ukraine in the context of forecasting the level of demand for information services, using the institutional and organizational framework for reforming state regulation of electronic commerce, provides for the implementation of European mechanisms and tools. The conceptual and methodological approaches to the formation of strategic vectors for the development of electronic systems for supporting exporters of Ukraine are consistently reviewed and the mechanism of the functioning of such systems in the EU and the CIS is analyzed. An estimation of the possibilities of their application on domestic market is given.

Keywords: electronic trade, electronic commerce, electronic business, internet network, information society, electronic customs, electronic commerce center, electronic business activity, information and communication technologies.

Відповідальний за випуск
кандидат економічних наук, доцент
Поліванов Володимир Єгорович